

5. ÜNİTE : İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE İTİKADİ, SİYASİ VE FİKHİ YORUMLAR

Dinî Yorum Farklılıklarının Sebepleri

Yüce Allah, dini insanları kötülüklerden koruyup uzaklaştırmak ve iyiye yöneltmek için peygamberler vasıtası ile göndermiştir. Bunlar ilahi kurallardır ve değiştirilemezler. Din anlayışı ise dinin yorumlanma biçimidir ve bu yorumlar çeşitli unsurlardan dolayı farklılıklar oluşturmaktadır. Bu farklılıkların sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır:

» **İnsanın yapısı:** her insan farklı yapı ve özelliklere sahip bulunmaktadır. Aynı filmi izleyen veya aynı kitabı okuyan iki kişinin bu konularda yaptığı yorumlar arasında çok büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar din alimleri arasında da bulunduğundan, insan yapısı din anlayışının yorumlanmasına en büyük etken olmaktadır. İslam alimleri, yaptıkları farklı yorumlar neticesinde, farklı sonuçlara ulaşmışlar, bu da günümüze kadar gelmiştir.

» **Yaşamış olduğu coğrafya:** İslam alimleri yorumlarını yaparlarken, yaşamış oldukları coğrafyadan da oldukça etkilenmişlerdir

» **Alınan dini eğitim:** İslam alimleri din anlayışları ile ilgili yorumlar yaparken, eğitim aldıkları alimlerin yorumlama biçimlerinin doğrultusunda yorumlar yapmakta , bu da yorum farklılığı oluşturmaktadır

» **Siyaset:** İslam alimlerinden bazıları yaşadıkları ülkelerdeki siyaset doğrultusunda yorumlar yapmışlardır

» **Dil:** dil farklılıklarından dolayı da yorum farklılıkları bulunmaktadır

» **Millet:** İslam alimleri değişik milletlerden çıkmaktadır

» **Toplum yapısı:** toplum yapısı özellikle geleneklere çok etkili olmakta, bu gelenekler de bazen yorumlar üzerinde etkili olabilmektedir

» **Kültür:** İslam alimlerinin yetiştiği toplumların kültürü yorumlar üzerinde etkili olabilmektedir.

» **Gelişmişlik düzeyi:** Toplumların gelişmişlik düzeyleri, daha iyi anlayabilmeleri için yorumların da düzeylerini etkilemektedir.

» **Anlayış biçimi:** İslam alimlerinin anlayış biçimleri, yorum farklılıklarının en önemli sebebini oluşturmaktadır.

Din ile din anlayışı arasında şu farklılıklar bulunmaktadır:

1. Din, Allah tarafından vahiy ile gelmiştir ve tektir. Din anlayışı, din alimlerinin yorumlarından oluşmaktadır.
2. Dine eleştiri yapılamaz ve değiştirilemez. Din anlayışı, birçok unsurdan etkilendiğinden değişiklik gösterebilmektedir.
3. Din anlayışı bireyseldir, din ise tüm insanlığı kapsadığından evrensel bir özelliğe sahiptir.
4. Dini benimseme konusunda manevi olarak zorunluluk bulunmaktadır, dini anlayışın benimsenmesinde ise böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.
5. Din anlayışı farklılıklarına rağmen dine ters düşemez.

Din Anlayışı Yorum Farklılıklarından Meydana Gelen Oluşumlar

Din anlayışı ile ilgili yapılan farklı yorumlar sonucunda inançla ilgili, fıkhi ve tasavvufi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan inançla ilgili oluşumlar:

- * Maturudilik
- * Aş'arilik
- * Mu'tezile

Fıkhi oluşumlar:

- * Hanifilik
- * Şafilik
- * Hambelilik
- * Malikilik
- * Caferilik

Tasavvufi oluşumlar:

- * Yesevilik
- * Mevlevilik
- * Kadirilik
- * Nakşibendilik
- * Alevi – Bektaşiliktir

Din anlayışı, toplumlar için bazı konularda da faydalı olmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

1. İnsanların dini yaşamalarında kolaylık sağlamıştır
2. İslam medeniyet ve kültürlerinin gelişimine katkıda bulunmuştur
3. Fikir zenginliğini sağlamıştır
4. İbadetlerin daha kolay yapılmasına katkı sağlamıştır.

Dinî Yorumlarla İlgili Bazı Kavramlar

İslam düşüncesinde dinî yorumlarla ilgili bazı kavramlar şunlardır:

İtikad: Dünyada ve ahirette insanların mutlu olmaları için Allah'ın (c.c.) göndermiş olduğu kuralların hepsini kesin bir şekilde kabullenme, iman etmedir.

Fıkıh: Bir Müslüman'ın, dinin kişisel ve sosyal hayata dair amelî hükümlerini bilmesidir. Dinin ibadetler, evlilik, miras, ticaret vb. konularla ilgili ilkelerini delilleriyle birlikte ortaya koyup açıklayan ilim dalına da fıkıh ilmi denir.

Mezhep: İslam kültüründe dinî ilimlerde uzman olan bir müçtehidin, dinin ayrıntılarına ilişkin konularda, kendine özgü kural ve metotla meydana getirdiği görüşler toplamı, içtihatlardır.

İslam tarihinde hukuki, siyasi ve itikadi bütün görüşler ve akımlar hakkında 'mezhep' kavramı kullanılmıştır.

İslam tarihinde ortaya çıkan mezhepler üç grupta sınıflandırılır:

1. Uygulamayla ilgili çalışmaları içine alan fıkıh mezhepleri, amelî mezhepler:

Hanefilik, Malikilik, Şafilik, Hanbelilik, Caferilik.

2. İnanç konularıyla ilgili mezhepler, itikadi mezhepler:

Haricilik, Şia.

a. Ehl-i sünnet mezhepleri: Maturidiyye, Eş'ariyye.

b. Ehl-i sünnetin dışındaki itikadi mezhepler: Haricilik, Mutezile, Şia, Mürcie.

3. Yönetimle ilgili konuları esas alan mezhepler, siyasi mezhepler: **Şia.**

Fırka: İslam düşünce tarihinde kendilerine özgü görüş ve inançlara sahip olan mezhep ve siyasi akımlardır.

İslam Düşüncesinde İtikadi ve Siyasi Yorumlar

1. Haricilik

Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk itikadi fırkadır. Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'yi destekleyen bir grup, savaşın sonlarında gündeme gelen Hakem Olayı ile birlikte ondan desteğini çekip ayrılarak "Lâ hükme illâ lillâh" (Hüküm yalnızca Allah'a aittir) sözüyle ortaya çıkmış, hakem tayin edilmesini kabul ettiği için Hz. Ali'yi de küfürle suçlayarak reddetmişlerdir. Haricilere göre İslam'ın en ideal uygulaması Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde ve Hz. Osman'ın, hilafetinin ilk altı yılında gerçekleşmiştir. Onlara göre; halifelik için Kureyşli olma şartı yoktur. İman ve amel birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Büyük günah işleyen İslam'ın dışına çıkar. Hariciliğin bir alt kolu olarak ortaya çıkan İbadiyye, günümüzde varlığını daha çok Kuzey Afrika'nın bazı bölgeleriyle Madagaskar, Zengibar ve Umman'da sürdürmektedir.

2. Şia

Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra imam olduğuna, imametın kıyamete kadar onun soyundan olacağına ve bu imamların masum olduklarına inanırlar. İmamlar on iki tanedir (isna aşer), masum ve günahsızdırlar. Zeydiye, İsmailiye ve İmamiye günümüzdeki Şia kollarıdır. Şiilik'ten İmamiye yani on iki imam ekolü anlaşılır. İmamiye İran'ın resmi mezhebidir. Bu ekolde dinin temel esasları beştir; tevhit, adalet, nübüvvet, imamet ve ahiret (mead). On ikinci imam hâlen sağdır ve günü geldiğinde tekrar dönerek yeryüzünde adaleti sağlayacaktır. Şia'nın diğer önemli bir ekolü olan Zeydiye ise dördüncü imam Ali Zeynelabidin'in oğlu olan Zeyd'i imam olarak kabul eder. Çoğunluğu Yemen bölgesinde yaşar. İmamların masum ve günahsız olduğunu kabul etmezler

ON İKİ İMAM

- * Hz. Ali
- * Hz. Hasan
- * Hz. Hüseyin
- * Ali Zeynelabidin

- * Muhammed Bakır
- * Cafer-i Sadık
- * Musa Kazım
- * Ali er — Rıza
- * Muhammed Taki
- * Ali Naki
- * Hasan Askeri
- * Muhammed Mehdi

3. Mutezile

Kurucusu Vasıl bin Ata'dır. Emevilerin, ilahi irade sonucu iktidara geldiklerini, toplumdaki buhranların ve yönetimdeki olumsuzlukların kendilerinden değil, her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğu görüşünü ileri sürmelerine karşı olarak ortaya çıkmış ve yaygınlaşmıştır. İslam'ın inanç esaslarını nakli delillerin yanında akli ve felsefi delilleri de kullanarak açıklamış ve kelim ilminin ilk temellerini atmıştır. Mutezile, Allah'ın ahirette kesinlikle görülemeyeceğini ve bir şeyin iyi ya da kötü olduğunun akıl yoluyla bilinebileceğini söylemiştir.

Mu'tezile'nin Beş Temel Esası:

- 1. Tevhit:** Allah zatında, sıfatlarında ve fiillerinde birdir. Kıdem, Allah'a mahsus en özel sıfattır. Allah'ın diğer sıfatları onun zatının aynısıdır. Allah zatı ile bilir, görür ve işitir.
- 2. Adalet:** İnsan özgür ve sorumlu bir varlık olarak kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Dolayısıyla kötülükleri insan kendi iradesiyle yaratır ve ondan sorumlu olur.

İslam Düşüncesinde İtikadi ve Siyasi Yorumlar

İslam'ın farklı şekillerde yorumlanması siyasi-itikadi olduğu gibi ameli-fıkhi alanda da olmuştur. Ameli-fıkhi yorumlar genellikle dinin ibadetler ve insanlar arası ilişkilerini düzenleyen kurallarda yoğunlaşmıştır. Yorumların ve farklılıkların hiçbirisi özünde ve temel ilkelerinde olmamıştır.

İslam bilginlerinin görüş ve düşüncelerini temel alan **Caferilik, Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hanbelilik** gibi mezhepler oluşmuştur.

Hanefilik

Hicri ilk iki yüzyılda Kûfe merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük fakih İmam-ı Âzam Ebû Hanife'den alan Ehl-i sünnet fıkhi mezheplerindendir.

Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Hanefi denilmiştir.

Ebû Hanife'nin Tam adı: Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit (d. 80/699 Kûfe/ö. 157/767 Bağdat).

Künyesi: Ebû Hanife.

Lakabı: İmâm-ı Âzam (En büyük imam).

Kendisi Irak Re'y ekolünün lideri ve önderidir.

Akaide dair yazdığı beş küçük eseri çok meşhurdur. Bunlar; el-Fıkh'l-Ekber, el-Fıkhü'l-Ebsat, er-Risâle, el-âlim ve'l-Müteallim ve el-Vasiyye isimli risalelerdir. Ebû Hanife'nin görüşünü yazan, yayan ve yaşatan öğrencileri olmuştur. Bunlardan İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, Züfer, Hasan b. Ziyâd en meşhurlarıdır.

Caferilik

Peygamberimizin soyundan gelen İmam Cafer Sadık'ın görüşlerini temel alan mezheptir. Bu mezhebin görüşlerinin büyük çoğunluğu Hanefilik, Şafilik, Malikilik gibi mezheplerin görüşlerine uygundur.

Malikilik

H 2./M 8. yüzyılda "Medine" merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük hadis ve fıkhi âlimi Malik b. Enes'ten alan Ehl-i sünnet fıkhi mezheplerindendir. Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Maliki denilmiştir.

İmam Malik'in Tam adı: Malik b. Enes el-Esbahî (d. 93/712 Medine/ö. 179/795 Medine). Hadis ilminde de en güvenilir (sika) imamlardandır. Müctehit ve muhaddistir. Kendisine "Hadisçilerin ve Hicaz fıkıhçılarının önderi" denilir.

Eseri: el-Muvatta'dır. İmam Malik'ten Abdurrahman b. Kasım, Abdurrahman el-Kurtubî ve Asbağ b. Ferec gibi bazı âlimler ders almıştır.

Şafilik

Asıl adı Muhammed olan İmam-ı Şafiî'nin görüşlerini temel alan mezheptir. İmam-ı Şafiî, dinî hükümleri tespit etmede izlediği yöntemi şu şekilde açıklamıştır: “Öncelikle Kur'an'ı ve Resulullah'ın sünnetini esas alırız. Sonra, sahabilerin görüşlerini ve Müslüman bilginlerin tamamına yakınının görüş birliği ile verdikleri hükümleri kabul ederiz. Bir konunun hükmünü bu kaynaklarda bulamazsak o konuda kendi görüşümüzü belirtiriz.”

Hanbelilik

H 3./M 9. yüzyılda “Bağdat” merkezli olarak çıkan ve ismini kurucusu sayılan büyük hadis bilgini Ahmed b. Hanbel'den alan Ehl-i sünnet fıkıh mezheplerindendir. Bu mezhebe mensup olan fakihlere ve bu mezhep görüşüyle amel eden kişilere de Hanbeli denilmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel'in Tam adı: Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (d. 164/780 Bağdat/ö. 241/855 Bağdat).

Sünni fıkıhının büyük hadis imamı sayılan fıkıh ve hadis bilgini. Hadis (Hicaz) ekolünün önderlerindendir. Ahmed b. Hanbelin en önemli eseri el-Müsned adlı hadis kitabıdır. Akait konularına dair “er-Red Ale'z-zenadika ve'l-Cehmiyye (Zındık ve Cebriyye Yanlılarına Cevap) adlı bir eseri vardır.

Kur'an'dan Mesajlar: Nisâ Suresi 59. Ayet

Nisâ Suresi 59. Ayette:

“Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”

Yüce Allah yöneticilere emanetleri ehline vermeyi ve insanlar arasında adâletle hükmetmeyi emrettikten sonra, halka da Allah ve Rasûlü'ne, ayrıca emanet ve adâlet vasıflarına sahip mü'min yöneticilere itaati emretmektedir. Allah'a itaat, O'nun Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen buyruklarına itaat anlamına gelir. Âyette Resûlullah'a itaat emredilirken “itaat edin” emri tekrar edilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre Resûlullah'a itaat emri Allah'a itaat emrinden ayrı ve müstakil bir mâna taşımaktadır. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de haber verilen esaslara ilâveten, Resûlullah (s.a.s.)'in din ile alakalı her türlü davranışları uyulmaya esas teşkil etmektedir. Ulü'l-emr'e itaat emredilirken ise “itaat” kelimesi tekrarlanmamıştır. Buradan da onlara uymanın Kur'an ve Resûlullah'a uymaya bağlı olduğu, yani yöneticilerin meşrû olmayan emirlerine uymanın gerekmediği anlaşılmıştır. “Allah'ın emrine uymadığı takdirde, hiç kimseye itaat edilmez” (Buhârî, Ahkam 4) hadis-i şerifi bu mânayı desteklemektedir. Ayrıca âyetin iniş sebebi olarak zikredilen şu hadise de bunu doğrulamaktadır:

Rivayete göre Resûlullah (s.a.s.) bir grubu askerî bir görevle vazifelendirmiş, başlarına da Abdullah b. Huzafe'yi getirmişti. Abdullah bir sebeple öfkelenmiş ve emri altındakilere ateş yakıp içine girmelerini emretmişti. Emri alanlar tereddüt içinde kaldılar; bir kısmı komutanın her emrinin yerine getirilmesi gerektiğini düşünüyor, bir kısmı ise yalnız meşrû emirlere riayet edileceğini söylüyorlardı. Tartışma sürerken ateş söndü. Seferden döndükten sonra Resûlullah'a durumu anlattılar. Efendimiz “Ateşe girseydiler kıyamete kadar oradan çıkamazlardı. Ancak meşrû emre itaat edilir” buyurdu. (Buhârî, Ahkam 4)

“Ulü'l-emr”; emir sahipleri, emir verme salahiyetine sahip âmirler demektir. Bundan maksadın müslüman yöneticiler ve âlimler olduğu belirtilir. müslüman toplumun değerlerini ve inançlarını paylaşan, onlardan olan idarecilere itaat edilmelidir. Ayrıca gerek halk tabakasının gerekse idare mevkiinde bulunan yöneticilerin, bilmedikleri konularda âlimlere başvurmaları gerekmektedir. Dolayısıyla “ülü'l-emr” kavramı içerisinde hem âlimlerin hem de yöneticilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Müfessirlerden bazıları emir sahiplerini açıklarken, Allah ve Rasûlü'nden sonra gerçek mânada itaat edilmeye layık yegâne topluluğun “ehl-i hall ve'l-akd” denilen ve bir görüş üzerinde ittifak etmeleri halinde bu görüşün şer'î bir delil teşkil ettiği, ümmeti temsil eden bir nevi “âlimler meclisi”, “icma topluluğu” olduğunu ifade etmişlerdir.

Anlaşmazlık konusu olan herhangi bir hususu “Allah'a arz etmek”, “Kur'an'a arz etmek” demek olduğu gibi, “Rasûl'e arz etmek” de “sünnete arz etmek” anlamına gelir. Gerek ümmet arasında, gerekse halkla yöneticiler arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıkların çözümü için Kur'an ve sünnet kıyamete kadar iki temel rehberdir. Şayet anlaşmazlık konusu olan meselenin bizzat naslarda çözümü varsa bu herkes için bağlayıcıdır. Yoksa buradaki umûmî kâidelerden hareketle âlimlerin içtihadına uymak gerekir.